

CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA İFADE ALMA VE SORGU

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ARICAN*

ÖZET

Bir suç ile ilgili olarak kovuşturma aşamasına geçmeden önce soruşturma evresinin en önemli ceza muhakemesi işlemlerinden birisi şüphelinin ifadesinin alınmasıdır. Kovuşturma evresinde ise bu işlem sanığın sorgusu olarak ortaya çıkmaktadır. Soruşturma evresinde şüphelinin ifadesi suç soruşturmasına yön vermekte ve delillerin toplanmasına yardımcı olmaktadır. Kovuşturma evresinde ise sanığın sorgusu yargılamanın seyri ve delillerin değerlendirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenlerle, Ceza Muhakemesi Kanunu ifade alma ve sorgu prosedürünü çok sıkı kuralara bağlamış ve kuralların ihlal edilmesi durumunda alınan ifadeyi veya sorguyu geçersiz saymıştır. Bu makalede mahiyeti itibarıyla aynı ancak bağlanan hukuki sonuçlar bakımından farklı bu iki işlemin hem yasal boyutu incelenmekte hem de kuralların uygulamaya yansımaları mercek altına alınmaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: İfade Alma, Sorgu, Şüpheli ve Sanık Hakları.

QUESTIONING OF SUSPECTS AND DEFENDANTS IN CRIMINAL PROCEDURE LAW

ABSTRACT

Interrogation of a suspect is one of the important procedures of a criminal investigation, since it may have a direct impact on the collection of evidence. Interrogation of a defendant during the trial has also the same importance. For this reason, the Code of Criminal Procedures designs the rules regarding the interrogation process strictly. According to Code, any statement obtained in violation of the rules cannot be used for the conviction. This article examines the regulation of the interrogation of suspects and defendants, the ways in which the rights of the suspect are protected and the reliability of evidence guaranteed.

KEYWORDS: Interrogation, Suspects Rights, Exclusion of Evidence.

* Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

1. Giriş

İfade ve sorgu soruşturma ve kovuşturma evrelerinin önemli ceza muhakemesi işlemleridir.¹ Bu önem iki yönden ortaya çıkmaktadır: Birincisi ifade ve sorgu tutanakları soruşturma ve kovuşturmayaya yön vermekte; delillerin toplanmasına ve değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır.² İkincisi ise insan hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından ifade ve sorgu işlemleri hassasiyet arz etmektedir. İşkence ve kötü muamele gibi yollara genellikle şüpheliyi veya sanığı konuşturmak veya suçunu ikrar ettirmek için başvurulduğu düşünüldüğünde; gerçeğe aykırı beyanların tutanaklara geçirilmesi ve neticede masum insanların mahkum olması söz konusu olabilir. İşte bu nedenlerle Ceza Muhakemesi Kanunu ifade alma ve sorgu prosedürünü çok sıkı kurallara bağlamış ve kuralların ihlal edilmesi durumunda ifade veya sorguyu geçersiz saymıştır. Hatta getirilen yeni düzenleme ile ifade alma işleminin kolluğa bırakılmayıp doğrudan Cumhuriyet savcısı tarafından yapılması istenmiştir.³ Kolluk her seferinde savcı tarafından verilecek ayrı adli emirler üzerine ifade alma yetkisi kazanmaktadır.⁴ Kanun Koyucu bu sıkı düzenleme ile bir yandan şüpheliden delile gitme yolunu zorlaştırmak; diğer yandan da insan hak ve özgürlüklerini güvence altına almak istemiştir.⁵

İfade alma ve sorgunun titizlikle yapılmasının hukuk normları ile güvence altına alınması, bir anlamda şüpheli veya sanık beyanlarının özgür iradelerine dayalı olmasını gerektirmektedir.⁶ Eğer iradenin yasak ifade alma ve sorgu yöntemleriyle etkilenmesi sözkonusu ise veya kurallardan herhangi bir sapma varsa; bu durum da alınan ifade veya sorgu hükme esas alınmayacaktır. Ancak, bütün bu sıkı prosedür ve kurallara rağmen Türk Ceza Adalet sisteminin mevcut işleyişi dikkate alındığında hala büyük oranda suç soruşturmasının ve kovuşturmanın temelini şüpheli ve sanık beyanları oluşturmaktadır.⁷ Örneğin,

¹ Demirbaş, Timur (2006) 'İfade Alma, Sorgu', İçinde: Yenisey, F., Ziyalar, N., Bağcı, O., Özaşçılar, M., *Mukayeseli Hukukta Arama, İfade Alma ve Hukuka Aykırı Deliller*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, s. 16.

² Demirbaş, Timur (2006) s. 16.

³ Öztürk, Bahri & Erdem, Mustafa Ruhan (2008) *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 12. Baskı, Ankara: Seçkin, s. 489.

⁴ CMK, m. 90/5, 91.

⁵ Şahin, Cumhur (2005) *Ceza Muhakemesi Kanunu, Gazi Şerhi*, Ankara: Seçkin, s. 411.

⁶ Yenisey, Feridun (1995) *Arama Elkoyma Yakalama ve İfade Alma*, A.Ü. İnsan Hakları Merkezi Yayınları, s. 138.

⁷ Şahin, Cumhur (1994) *Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 20.

ifade alma işlemi soruşturmayı yürüten makamlar için o kadar önem taşımaktadır ki, zaman zaman yasal sınırlar zorlanarak sırf ifadesine başvurmak üzere kişiler gözaltına alınabilmektedir.⁸ Halbuki mevzuatın çizdiği çerçeve içerisinde haklı görülmedikçe sırf ifadesine başvurmak üzere kişileri gözaltına almak hukuki değildir.⁹ İfade alma soruşturmanın bir parçasıdır; onu soruşturmanın odak noktası ya da çıkış noktası olarak kullanmamak gerekir.¹⁰

Bu arada belirtmek gerekir ki, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 2. maddesinin (g) ve (h) bentlerinde soruşturma konusu suç ile ilgili olarak şüphelinin kolluk veya Cumhuriyet savcısı tarafından dinlenmesi ifade alma, kovuşturma konusu suç ile ilgili olarak sanığın hakim veya mahkeme tarafından dinlenmesi ise sorgu olarak tanımlanmaktadır. Ancak, Öztürk ve Erdem'in de belirttiği gibi esasen ilgilinin sahip olduğu haklar ve hukuki statüsü bakımından bu iki işlem arasında bir fark yoktur.¹¹ Aradaki fark, her iki işleme bağlanan hukuki sonuçlar bakımındandır.¹² Dolayısıyla bu yazıda yapılan yorumlar aksi belirtilmedikçe hem ifade alma hem de sorgu için geçerlidir.

2. İfade ve Sorgu İle İlgili Yasal Reformların Kronolojisi

İfade ve sorgu prosedürü ile ilgili kronolojik gelişmelere baktığımızda 1992 yılının bir milat olduğunu görüyoruz. Bu tarihte 1412 sayılı mülga Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun (CMUK) “*İfade ve Sorgunun Tarzı*” başlığını taşıyan 135. maddesinin 3842 sayılı yasa ile değiştirilmesi ülkemizde sanık haklarının tarihi gelişimi açısından önemli bir adım olmuştur.¹³ Yapılan değişikliklerle ceza muhakemesi hukuku tarihinde ilk defa kolluk, savcı ve hakimin ifade alma ve sorgu sırasında uyacakları hususlar ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Bu kapsamda “müdafininin hukuki yardımından yararlanma hakkı”, “susma hakkı”, “lehine olan delillerin toplanmasını isteme hakkı” ve

⁸ Öztürk, Bahri & Erdem, M. Ruhan (2008) s. 543.

⁹ Öztürk, Bahri & Erdem, M. Ruhan (2008) s. 543.

¹⁰ Yasa'nın 247. maddesine göre şüphelinin ifadesi alınmadan da diğer koşulların varlığı halinde dava açılabilme imkanı vardır. Yargıtay kararları da bu imkanı teyit etmiştir. (Y. 2. CD. 27.06.2006 tarih 2006/6104E., 2006/12460K.).

¹¹ Öztürk, Bahri & Erdem, M. Ruhan (2008) s. 453.

¹² Soyaslan, Doğan (2007) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 335.

¹³ Demirbaş, Timur (2009) “Terör Şüphelilerinin Sorgulanması” *Terörle Mücadele Sempozyumu*, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi IGUL Direktörlüğü, İstanbul, 20 Mart 2009.

“yakınlarına haber verme hakkı” ve “bu hakların hatırlatılması/öğretilmesi hakkı” gibi haklar yasal güvence altına alınmıştır.¹⁴

İfade ve sorgu prosedürü ile ilgili ikinci bir milat ise, 1998 tarihinde yürürlüğe giren “*Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği*”dir. 1992 değişikliklerinden ancak 6 yıl sonra, mülga 1412 sayılı Kanunda yer alan yakalama, gözaltına alma ve ifade alma ile ilgili hükümlerin nasıl uygulanacağı bir yönetmelikle düzenlenebilmiştir. Bu yönetmeliğin “*İfadenin esasları*” başlığını taşıyan 22. maddesi Kanunda nispeten ayrıntılı düzenlenen hususları biraz daha açıklamıştır.

2002 yılında “*Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği*”nin 22. maddesi ve 9. maddesi değiştirilerek, sanığın yakalama işlemini yakınlarına haber verme hakkının kapsamı genişletilerek sadece yakalamadan değil, yakalama süresinin uzatılmasına ilişkin emirden de haberdar edilmesi imkanı sağlanmıştır. 2003 yılında ise 4928 sayılı Kanunla 1992 tarihli 3842 sayılı Kanunun 31. maddesi yürürlükten kaldırılarak tüm ceza yargılamasında 1412 sayılı CMUK’nun 135. madde hükmünün uygulanmasının yolu açılmıştır.

2004 yılına geldiğimizde ise, 1412 sayılı CMUK’nun yerine geçmek üzere 4/12/2004 tarihinde 5271 sayılı yeni Ceza Muhakemesi Kanunu Kabul edilmiştir. 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren bu yeni Yasanın 147. maddesi mülga Kanunun 135. maddesinin yerini almıştır. Aynı tarihte 1998 tarihli “*Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği*” de yenilenmiştir. İfade alma ve sorgu ile ilgili düzenlemeler büyük ölçüde 1412 sayılı mülga Ceza Muhakemesi Usulü Kanunu’nda yer alan maddelerle örtüşmektedir. Çok farklı düzenlemelerin olmamasının nedeni, yukarıda belirtildiği gibi bu alandaki reform çalışmalarının büyük bir kısmının esasen 1992 yılında 3842 sayılı Kanunla Ceza Muhakemesi Usulü Kanununda yapılan değişiklikler ile gerçekleştirilmiş olmasındandır.

3. İfade ve Sorgunun Yasal Prosedürü

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun (CMK) 145, 146, 147, ve 148. maddelerinde ifade alma ve sorgu ile ilgili hükümlere yer verilmektedir. Ayrıca Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliğinin 23, 24 ve kısmen 25 ve 26. maddelerinde ifade almanın esasları ve usulü

¹⁴ Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yetkisine giren suçlar bakımından bu hakların kullanımı ile ilgili kısıtlamalar devam etmiştir. Bu mahkemelerin kaldırılmasından sonra bazı kısıtlamalar kendiliğinden ortadan kalkmış ancak CMK 250. madde ve Terörle Mücadele Kanunundan doğan farklılıklar geçerliliğini korumaktadır.

düzenlenmektedir.¹⁵ Konulan esaslar, hâkim, mahkeme, Cumhuriyet savcısı, kolluk âmir ve memurları hakkında aynı derecede olmak üzere geçerlidir.

Kanunun kabul ettiği sisteme göre, ifadesi alınacak veya sorgusu yapılacak kişi gözaltında veya tutuklu değilse ilk önce düzenlenecek bir davetiye ile çağırılması gerekmektedir. Çağrı kağıdında çağırılma nedeni açıkça belirtilmek zorundadır. Ayrıca gelmezse sonradan zorla getirileceği bu çağrı kağıdında yer almalıdır (m. 145). Zorla getirileceği çağrı kağıdında belirtilen kişi bu çağrıya uymazsa hakkında zorla getirme kararı verilebilir. Ayrıca hakkında tutuklama kararı verilmesi veya yakalama emri düzenlenmesi için yeterli nedenler bulunan şüpheli veya sanığın da zorla getirilmesine karar verilebilir (m. 146).¹⁶ Zorla getirme kararı ile çağrılan şüpheli, derhal, olanak bulunmadığında, yol süresi hariç 24 saat içinde Cumhuriyet savcısının önüne götürülür ve ifadesi alınır. İfade tamamlandığında, zorla getirme kararı da son bulur. İfade ve sorgu için çağrı ile zorla getirme kuralları temelde aynıdır. Şüpheli veya sanık, tanık, bilirkişi, şikayetçi ve diğer ilgililerin çağırılması da kural olarak aynıdır.

CMK m. 145 ve 146'da belirlenen prosedürün uygulanması ifade veya sorgunun hukuken geçerliliği bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu noktada soruşturmayı başlatan ve yürüten makam olarak Cumhuriyet Savcılarımıza da büyük iş düşmektedir. Bir şüphelinin yakalanması ve gözaltına alınması ile ilgili sorumluluk 5271 sayılı Kanunun getirdiği sisteme göre artık kollukta değil Cumhuriyet savcısında olduğundan, savcılar yakalama ve gözaltı kararı verirken bunun sadece ifade alma amacı ile yapılmadığı konusunda hassas davranmak zorundadırlar.

CMK 147. maddeye göre şüphelinin ifadesini almada veya sanığın sorgulanmasında izlenecek usul ise ana hatlarıyla şöyledir:¹⁷

i. Önce şüpheli veya sanığın kimliği saptanır. Şüpheli veya sanık kimliği ile ilgili sorulara doğru cevap vermek zorundadır. Aksi takdirde yanlış verilen cevaplar ayrı bir ceza soruşturmasının konusu olabilir.¹⁸

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Özkorul, İsmet, 'Ceza Muhakemesi Kanunu' www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/173.doc, Giriş: Şubat 2006.

¹⁶ Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'nu (PVS) 15. maddeye istinaden polis tarafından çağrılan kişiler için zorla getirme sözkonusu değildir. Bu konu ile ilgili bkz. Kunter, Nurullah & Yenisey, Feridun & Nuhoğlu, Ayşe (2008) *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, Onaltıncı Bası, İstanbul: Beta, s. 824-826.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Yerdelen, Erdal, '5271 Sayılı CMK' www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/190.doc Giriş: Şubat 2006.

- ii. Şüpheli veya sanığa yüklenen suç anlatılır. (İsnadı öğrenme hakkı)
- iii. Şüpheli veya sanığa hakları bildirilir. (Hakların öğretilmesi) Bu haklar:
 - a. Müdafî seçme ve onun hukuki yardımından yararlanabilme hakkı
 - b. Yakınlarından istediğine yakalandığı bildirme hakkı
 - c. Yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmama (susma) hakkı
 - d. Şüpheden kurtulmak için somut delillerin toplanmasını isteme hakkı
- iv. olarak sıralanmaktadır.
- v. İfade alma sırasında ifade verenin veya sorguya çekilenin kişisel ve ekonomik durumu hakkında bilgi alınır.
- vi. İfade ve sorgu işlemlerinin kaydında teknik imkanlardan yararlanılır.
- vii. İfade veya sorgu bir tutanağa geçirilir. Bu tutanakta:
 - a. İfade veren veya sorguya çekilen kişinin açık kimliği
 - b. İfade alma veya sorguya çekilme işleminin yapıldığı yer ve tarih
 - c. İfade alma veya sorguya çekme sırasında hazır bulunan kişilerin isim ve sıfatları
 - d. İfade alma veya sorgunun yapılmasında yukarıdaki işlemlerin yerine getirilip getirilmediği bu işlemler yerine getirilmemişse bunun nedenleri
 - e. Tutanak içeriğinin ifade veren veya sorguya çekilen ile hazır olan müdafî tarafından okunduğu ve imzalarının alındığı
 - f. İmzadan çekinme halinde bunun nedenleri yer alır.

Görüldüğü üzere 147. maddede ifadenin mekanı, zamanı ve süresi ile ilgili hüküm içermemektedir. Esasen bu konuların yönetmelik ile belirlenmesi gerekirken, Yönetmelik de herhangi bir hüküm içermemektedir. Yönetmelik 25. maddede ifade alma odasından bahsetmekle birlikte herhangi bir standart getirmemiştir. Bu itibarla ifade alma veya sorgunun karakol veya savcılık dışında bir yerde ve gece de yapılabilmesi mümkündür. Hatta kişinin özgürlük kısıtlamasını en düşük düzeyde tutmak için gece gözaltına alınan bir şüpheli sabaha kadar sadece ifadesinin alınabilmesi için tutulmamalıdır.

İfade alma veya sorgunun ne kadar sürebileceği konusunda da bir süre sınırlaması yoktur; kişinin özgür iradesi etkilenmeyecekse gerektiği kadar ifade alma süreci devam edebilir. Eğer ifade alma süresi kişinin aşırı yorulmasına yol açacak kadar uzun tutulursa, bu durum madde 148/1 uyarınca yasak sorgu

¹⁸ Duruma göre, resmi belgenin düzenlenmesinde yalan beyanda bulunma (TCK, madde 206) veya başkasına ait kimlik bilgilerinin kullanılması suçları (TCK, madde 268) oluşabilir.

yöntemi olarak değerlendirilebilir. Örneğin, ifadesi alınanın yaşı, fiziki durumu gibi faktörler gözönüne alınmak kaydıyla fasılalarla bir günde toplam 8 saati aşan ifade veya sorgunun yasak sorgu yöntemi sayılacağı ileri sürülmüştür.¹⁹

Bu arada, mülga CMUK'nun 135. maddesi ile karşılaştırıldığında CMK 147. madde ile getirilen düzenlemede iki husus öne çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi “İfade ve sorguda ifade verenin veya sorguya çekilenin kişisel ve ekonomik durumu hakkında bilgi alınması” diğeri ise “ifade ve sorgu işlemlerinin kaydında teknik imkanlardan yararlanılması” zorunluluğudur.

a) İfade Veren veya Sorgulananın Kişisel ve Ekonomik Durumu Hakkında Bilgi Alınması

CMK m. 147/1 (g) bendinde yer alan düzenlemenin temel amacı, TCK madde 52/2-4'de öngörülen adli para cezasının tayininde mahkemeyi bilgilendirmektir. Hakim adli para cezasının belirlenmesinde bu bilgiyi kullanacaktır. Elbette gerektiğinde bu bilginin doğruluğu araştırılacak ve ceza buna göre tayin edilecektir. Bu noktada böyle bir düzenlemenin genel olarak “iyiniyeti” ve “masumiyeti” konusunda bir itirazımız olmamakla beraber, kişinin kişisel ve ekonomik durumu hakkındaki bilgilerin kişi hak ve özgürlükleri bakımından duyarlılık arzettiğini düşünüyoruz. Kişinin ekonomik durumu ve kazancı bir noktaya kadar kamuoyunun bilgisine açıktır; bir noktadan sonra mahremiyet arzedebilir. Bu itibarla daha ortada hiçbir somut vakıalar olmadan sırf bir soruşturma kapsamında şüphe üzerine ifadesi alınan bir kişinin kazancının ve ekonomik durumunun ifade tutanaklarına geçirilmesinin hukuki uyarlılığı konusunda ciddi kaygılarımızın olduğunu belirtmek gerekir. Kaldı ki, Şahin'in de vurguladığı gibi “Soruşturma evresinde şüphelinin geçmişi, sabıka durumu, ailevi ilişkileri, malvarlığı gibi kişisel ve ekonomik durumun araştırılması çoğunlukla gerekli olmayabilir”.²⁰ Bu bilgiler muhtemelen kovuşturma aşamasında kusurun tespitinde veya cezanın tayininde lazım olacaktır. Dolayısıyla, her ne kadar suç soruşturması gizli dahi olsa, hakkında dava açılma olasılığı düşük olan bir kişiye “maddi durumunuz nedir, aylık kazancınız nedir” gibi soruşturma ile ilgisiz sorular sorulmasını kişi hak ve özgürlükleri bağlamında çok yerinde bulmuyoruz. Şayet doğrudan veya dolaylı olarak soruşturma konusu ile ilgili değilse, örneğin mali suçlarla ilgili bir soruşturma değilse, şüphelinin kollukta veya savcılıkta ifadesinin alınması sırasında ekonomik durumu ile ilgili soruların kovuşturma aşamasına bırakılması yerinde olacaktır.²¹ Zaten sanığın kişisel ve ekonomik durumuna göre kusur tespiti veya ceza tayini gerekiyorsa, bu durumların mahkeme

¹⁹ Şahin, Cumhuriyet (2007) *Ceza Muhakemesi Hukuku I*, Ankara: Seçkin, s. 150.

²⁰ Şahin, Cumhuriyet (2007) s. 145.

²¹ Şahin, Cumhuriyet (2007) s. 145.

tarafından bizzat araştırılması gerekecektir; ifade tutanağındaki bilginin doğruluğu araştırılmadan kusur ve ceza tayini yargılama sistemimize göre mümkün değildir.²²

b) Teknik İmkan ve Araçlardan Yararlanma

CMK 147. madde ile getirilen diğer bir yenilik “ifade ve sorgu işlemlerinin kaydında teknik imkanlardan yararlanılması” zorunluluğudur.²³ Bu zorunluluğun temelinde kişinin ifadesinin ses veya görüntü kaydedici araçlarla kayda alınmasına yasal dayanak getirilmesi yatmaktadır. Dolayısıyla ifade almada teknik imkanlardan yararlanma zorunluluğunu kolluğun ifadeyi mutlaka ses veya görüntü kaydedici cihazlar gibi teknik araçlarla alması gerektiği şeklinde yorumlamamak gerekir. Zira CMK’nın 147, 191 ve 219. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde böyle bir zorunluluğun olmadığı sonucu çıkar. 219. madde duruşmanın teknik araçlarla kaydını bir zorunluluk olarak düzenlememektedir. Yine 191. madde sanığın sorgusunun 147. maddede belirlenen usule göre yapılacağını öngörmektedir. Şahin’in belirttiği gibi eğer ifadenin veya sorgunun mutlaka ses veya görüntü kaydedici cihazlarla alınması bir zorunluluk olarak kabul edilirse; bu maddeler ile yapılan düzenlemelerin birbiri ile çelişmesi gündeme gelecektir.²⁴ Bu itibarla, ifade almanın veya sorgunun teknik araçlarla yapılmasını imkan dahilinde bir zorunluluk olarak yorumlamalıdır. Nitekim bilgisayarda teknik bir araçtır ve bilgisayar kullanılarak alınan ifade 147. maddenin 1. fıkrasının (h) bendinde öngörülen koşula göre yapılmış olur. Başta da vurguladığımız gibi bu zorunluluğun temelinde teknik imkanlardan yararlanılmasını teşvik etmek ve aynı zamanda teknik imkanlardan yararlanılması halinde alınan ifadenin geçerli olmasını temin etmek düşüncesi vardır. Örneğin, alınan ifadenin görüntülü ve sesli olarak kayda alınması sonradan bu ifadenin geçerliliğine yapılacak itirazları büyük ölçüde bertaraf edecektir. Şafak ve Bıçak istisnasız bütün soruşturmalarda ifade alma işleminin en azından teybe kaydedilmesinin zorunlu tutulmasını istemektedir. Yazarlara göre bu tür bir zorunluluk hem ifade sırasında şüphelinin iradesinin sakatlanmasına yönelik hukuka aykırılıkların önüne geçecek, hem de kolluğun

²² Böyle bir öneriye, düzenlemenin sağladığı pratik faydaları kaybetme düşüncesiyle karşı çıkacak uygulayıcılara tavsiyemiz, durumun vahametini anlamak için kendilerini “bir soruşturma kapsamında ifadesine başvuru alan kişi” yerine koymaları ve böyle bir soruya karşı gösterecekleri reaksiyonu test etmeleridir. Bir hakimin bir savcının kaç lira maaş aldığı gizli bir bilgi olmamakla birlikte, bunu başkaları ile paylaşmak kimsenin hoşuna gitmeyecektir.

²³ CMK, m. 147/1 (h).

²⁴ Şahin, Cumhuriyet (2005) s. 438 vd.

töhmets altında kalmasını önleyecektir.²⁵ Bu görüşe katılmamak mümkün değildir.

c) Çocuklarla İlgili Hükümler

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun (ÇKK) 15. maddesi ve Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 19. maddesi çocuklar hakkındaki suç soruşturmalarının çocuk bürosunda görevli Cumhuriyet savcısı tarafından bizzat yapılmasını öngörmektedir. Dolayısıyla, soruşturma kapsamında çocuğun ifadesinin alınması ihtiyacı doğduğunda bu mutlaka müdafinin katılımıyla Cumhuriyet savcısı tarafından yapılacaktır. Savcı yetişkinlerde olduğu gibi bu işlemi kolluğa yaptıramayacaktır. Ayrıca çocuğun yararına aykırı olduğu saptanmadığı veya kanunî bir engel bulunmadığı durumlarda ise çocuğun ana-babası veya vasisi ifade alınırken hazır bulunabilir. Yine istenirse çocuğun ifadesinin alınması veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında, çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir. (ÇKK m. 15/2).

4. Şüpheli ve Sanığın Hakları

CMK madde 147'de ifade alma ve sorgunun usulü belirlenirken şüpheli ve sanığın sahip olduğu yasal haklar da gösterilmiştir. Şüpheli veya sanığın statüleri gereği CMK veya başka kanunlardan doğan diğer hakları saklı kalmak kaydıyla ifade alma prosedürüne ait beş temel hakkı vardır. Bunlar sırasıyla susma hakkı, müdafî bulundurma hakkı, yakınlarına haber verme hakkı, isnadı ve haklarını öğrenme hakkı ve şüpheden kurtulması için somut delillerin toplanmasını isteme hakkıdır.

a) Susma Hakkı

147. maddenin 1. fıkrasının (e) bendinde ve Yönetmeliğin 23. maddesinin (f) bendinde yer alan susma hakkı şüpheli veya sanığın sahip olduğu hakların en başında gelmektedir. Soruşturmayı yürüten makamlar bakımından bir takım dezavantajları beraberinde getirir de, konuşmak istemeyen bir kişiyi zorla konuşturmak mümkün olmadığından bu hak insan hakları açısından büyük önem taşımaktadır.²⁶ Susma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesinde yer alan en temel insan haklarından birisini oluşturan suçsuzluk karinesinin tamamlayıcı unsurudur.²⁷

²⁵ Şafak, Ali & Bıçak, Vahit (2005) *Ceza Muhakemesi Hukuku ve Polis*, 6. Baskı, Ankara: Roma Yayınları, s. 240-241.

²⁶ Leng, Roger (1994) 'The Right to Silence Debate' (Susma Hakkı Tartışmaları) In: Morgan, D. & Stehenson, G. M. *Suspicion and Silence: The Right to Silence in Criminal Investigations*, Blackstone.

²⁷ Soyaslan, Doğan (2007) s. 339.

Susma hakkı, “isnat edilen suç hakkında açıklamada bulunmamayı” kapsamaktadır. Yoksa kişi, (a) bendinde açıkça beyan olunduğu üzere “kimliğe ilişkin soruları doğru olarak cevaplandırmak zorundadır.” Susma hakkının suçlar bakımından bir istisnası veya kullanma zamanı ile ilgili bir sınırlaması yoktur. İfadesi alınan kişi susma hakkını her zaman kullanabilir. Bu hakkını ifade almadan önce kullanabileceği gibi, ifade alma sırasında da kullanabilir. Kişinin ifade almaya başladıktan sonra susma hakkını kullanmaya karar vermesi halinde o andan itibaren ona soru sorulamayacağından, ifade almaya son verilmesi gerekir.²⁸ Ayrıca soruşturma için başkaca bir gereklilik kalmamışsa susma hakkını kullanan gözaltındaki bir şüpheli ya salıverilmeli ya da hakim karşısına çıkarılmalıdır.²⁹

Susma hakkı, şüphelilerin sahip olduğu yasal haklar içerisinde kolluğun en çok rahatsız olduğu haktır. Kolluk makamlarının rahatsızlığı “profesyonel suçluların veya terör suçu faillerinin bu hakkı kullanıyor” olmasından kaynaklanmaktadır.³⁰ Kolluğa göre hem suçlular hem de onlara ³¹hukuki

²⁸ Kunter, Nurullah & Yenisey, Feridun & Nuhoğlu, Ayşe (2008) s. 837-839.

24.4.2009 tarihli İstanbul Barosu Tarafından “Hukuk Devleti İçin Kamuoyuna Duyuru” konulu internet duyurusunun 21 maddesinde “Poliste veya jandarmada susma hakkını kullanan kişiler, derhal Cumhuriyet Savcısının huzuruna çıkarılmak zorundadır. Susma hakkını kullanan bir kişinin gözaltı süresinin uzatılması eşyanın tabiatına aykırıdır. Aksine bir davranış, keyfi muamele ve kişi hürriyetini ihlal suçunu oluşturur.” Görüşü ileri sürülmüştür. Burada vurgulanmak istenen nokta özü itibarıyla doğru olmakla birlikte, soruşturmayı yürüten makamın polis veya jandarma olmayıp Cumhuriyet savcısının bizzat kendisi olduğu gözden kaçmıştır. Dolayısıyla susma hakkını kullanan şüphelinin derhal Cumhuriyet savcısının huzuruna çıkarılması yerine salıverilmesi ya da hakim önüne çıkarılması gerekir. Bu arada şüphelinin susma hakkını kullanması gözaltı işleminin otomatik olarak hemen sona erdirilmesini gerektirmez. Soruşturma kapsamında yapılması gereken başka işlemler varsa gözaltı devam edecektir. Suç soruşturması sadece ifade almaktan ibaret olmayıp; gözaltı koruma tedbiri de sadece ifade almak için değildir. (Baro duyurusu için bkz. <http://www.istanbulbarosu.org.tr/Detail.asp?CatID=1&SubCatID=1&ID=4098>)

³⁰ Doğan, Suat (2003) “Adi ve Terör Suçları Bağlamında Susma Hakkı Kullanımı ve Uygulamadaki Yansımaları”, *Polis Dergisi*, Sayı 34, 2003, (http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/34/yeni/web/Suat_DOGAN.htm); Erdoğan, Ramazan (2003) “Türkiye’de Polisin İfade Alma Yetkisi ve Güncel Sorunlar”, *Polis Dergisi*, Sayı 36, 2003, (http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/36/web/ceza_muhakemeleri_usulu_kanunu/ramazan_erdogan.htm).

³¹ İngiltere örneğinde olduğu gibi.

yardımda bulunan müdafiler tarafından susma hakkı amacının dışında bir anlamda “suistimal” edilmektedir. Bu yüzden bir çok soruşturma kendilerince etkili olarak yürütülememektedir. Kolluğun kaygıları iyiniyetli bir yaklaşım olarak bir noktaya kadar mazur görülmeyle birlikte, susma hakkının mahiyeti ve önemi ile ilgili bazı hususların kolluk tarafından iyi anlaşılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda kolluk tarafından anlaşılamayan hususlardan bir tanesi, susma hakkının kullanılmasında “profesyonel suçlu-adi suçlu” ayırımı yapmanın mümkün olmadığı; ikincisi de soruşturmaların tek bilgi kaynağının şüpheli ifadesi olmamasıdır.³² 1992 yılında 3842 sayılı yasa ile hukukumuzda girmiş olan susma hakkı alternatifini olan bir hak değildir. Her ne kadar bazı Anglo-Sakson ülkelerinde bu hakkın kullanımının mahkemede sanık aleyhine bir çeşit delil olarak değerlendirilmesi mümkünse de; böyle bir uygulamayı susma hakkını dolaylı olarak ortadan kaldırdığı için savunmak olası değildir. Zira böyle bir uygulamanın anlamı “bu hakkı kullanabilirsin ama aleyhine delil olabilir” demektir. Kıta Avrupası Hukuku ile mukayese edildiğinde özgürlükleri hem tanıma hem de kısıtlama konusunda genellikle daha aceleci ve aktif davranan Anglo-Sakson Hukukunun bulduğu bu çözümün uygun olmadığı düşüncesindeyiz.

İkinci olarak kolluğun susma hakkı ile ilgili şikayetinin temelinde ülkemizde hala geçerli bir uygulama olan “sanıktan delile gitme” alışkanlığı vardır. Her ne kadar geçmişle mukayese edildiğinde günümüz de kolluk makamları mümkün mertebe bu uygulamayı terk etmeye çalışsalar da, soruşturmaların çoğu şüpheli ifadesi üzerinden yürütülmektedir.³³ Böyle olunca da şüphelinin konuşmak istememesi en önemli bilgi kaynağını kurutmaktadır. Haliyle bu da sıkıntıya yol açmaktadır. Halbuki, yapılması gereken bu hakkın doğal ve vazgeçilmez bir hak olduğunu kabul ederek soruşturma metot ve stratejilerinin susma hakkının kullanıldığı varsayımı üzerine kurmaktır.

b) Müdafinin Hukuki Yardımından Yararlanma Hakkı

Müdafî bulundurma hakkı veya müdafî seçme hakkı da diyebileceğimiz bu hak ifadesi alınacak şüphelinin yararlandığı temel haklardandır. Avukat yerine müdafî teriminin tercih edilmesinin nedeni özel hukuk davalarından farklı olarak müdafînin şüpheli veya sanığın temsilcisi olmamasıdır. Ceza Muhakemesi Hukuku prensiplerine göre müdafî yargılama makamlarından bir tanesidir ve

³² Amerikan Yüksek Mahkemesi suçlar arasında sanık haklarının kullanımı açısından basit-ağır tarzı bir ayırım yapmanın bu haklarının özüne dokunabileceğini ileri sürmektedir. Bkz. Kunter, Nurullah & Yenisey, Feridun & Nuhoğlu, Ayşe (2008) s. 839 vd.

³³ Öztürk, Bahri & Erdem, M. Ruhan (2008) s. 543.

kamusal bir görev üstlenmektedir.³⁴ CMK'da yer alan düzenlemeye göre şüpheli ve sanığa müdafii seçme hakkı olduğu, müdafii hukukî yardımından yararlanabileceği ve müdafii ifade veya sorguda hazır bulunabileceği bildirilecektir (m. 147/1(c)). Eğer kendisi müdafii seçecek durumda olmadığını ve bir müdafii yardımından faydalanmak istediğini beyan ederse bu takdirde kendisine baro tarafından bir müdafii tayin edilecektir.³⁵ Mülga Kanununun 135. maddesinde yer alan “müdafii hazır bulunmasında soruşturmayı geciktirmemek kaydı” ve “müdafii vekaletname aranmaksızın ifade veya sorguda hazır bulunacağı” hususları 147. maddeye alınmamıştır. Bununla beraber, Yönetmeliğin 21. maddesinde soruşturmayı geciktirmemek kaydıyla ve yakalanan kişi isterse, vekâletname aranmaksızın en çok üç müdafii ifadede hazır bulunabileceğini öngörmektedir.

Müdafii hukuki yardımından yararlanma hakkı bakımından uygulamada soruşturma makamlarını en çok ilgilendiren husus müdafii ifade sırasındaki faaliyetleridir. Yönetmeliğin 23. maddesi “*Müdafii sadece hukukî yardımda bulunabilir, şüphelinin ifadesi alınırken şüpheliye sorulan soruya doğrudan cevap veremez, onun yerini aldığı izlenimi veren herhangi bir müdahalede bulunamaz. Hukukî yardım maddî olayı karartabilecek müdahalelerin yapılması anlamına gelmez. Müdafii şüpheliye bütün kanunî haklarını hatırlatabilir ve müdafii her türlü müdahalesi tutanağa geçirilir.*” hükümlerine yer vermektedir. Bu düzenlemenin amacı müdafii ifade veya sorguya engel olacak davranışlarda bulunmaması ve faaliyetlerini savunma hakkı ile sınırlamasını temindir.³⁶ Ancak bu durum müdafii ifade alma sırasında sadece pasif bir rol üstlenmesi şeklinde yorumlanamaz.³⁷ Müdafii yasal sınırlar içerisinde ifadesi alınan şüpheliye söyleyeceklerinin doğuracağı hukuksal sonuçlar hakkında bilgi verebilir, yol gösterici olabilir; hatta hiç bir şey söylememesinin, yani susmasının menfaatine olacağını telkin edebilir. Aksi bir çözüm, müdafii rolünü ifade alma sırasında sadece izleyen, gözlemleyen konumuna getirir ki, bu durum hakkının vaz edilmesinin amacına aykırıdır.

Ayrıca, CMK'nın 149. maddesinin 2. fıkrası soruşturma evresinde, ifade alma sırasında şüphelinin en çok üç avukatı hazır bulundurabileceği öngörülmektedir. Ancak bu sınırlama ifade alma anıyla ilgili; hukuki

³⁴ Hakeri, Hakan & Ünver, Yener (2008) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 2. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 99-100.

³⁵ Baro dışında bir yerden avukat istenmesi kabul edilmemiştir.

³⁶ Öztürk, Bahri & Erdem, Mustafa Ruhan (2008) s. 465.

³⁷ Demirbaş, Timur, 2006, s. 17; Demirbaş, Timur (1996) *Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, no. 71, s. 133-134.

yardımla ilgili değildir. Yoksa, şüpheli istediği sayıda müdafinin hukuki yardımından faydalanabilir. 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun (TMK) 10. maddesinin (b) ve (c) bentlerinde ise “Şüpheli, gözaltı süresince yalnız bir müdafinin hukuki yardımından yararlanabilir. Gözaltındaki şüphelinin müdafii ile görüşme hakkı, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine, hâkim kararıyla yirmidört saat süre ile kısıtlanabilir; ancak bu süre içerisinde ifade alınamaz.” “Şüphelinin kolluk tarafından ifadesi alınırken, ancak bir müdafii hazır bulunabilir.” hükümlerine yer verilmiştir.³⁸ Buna göre TMK kapsamına giren suçlarda ifadesi alınacak şüpheli en fazla bir müdafinin hukuki yardımından faydalanabilecek ve ifade alma anında yanında sadece bir müdafii hazır bulunabilecektir. Gerektiğinde ise bu hakkın kullanımı hakim kararıyla yirmidört saat geciktirilebilecektir; yalnız bu süre zarfında şüphelinin ifadesi alınmayacaktır. TMK'nın bu kısıtlamasının hukuksal olup olmadığı tartışmalıdır.³⁹

c) Yakınların Haber Verilmesi Hakkı

İfade alma ile ilgili üçüncü hak, yakalanan kişinin yakınlarına yakalandığını bildirmesinin sağlanmasıdır. Dikkat edilirse her ne kadar bu hak 147. maddede ifade alma ile ilgili başlık altında düzenlenmiş olmasına rağmen esasen yakalanıp da gözaltına alınmış bir kişi ile ilgilidir. Kişi gözaltında değilse tabiatıyla böyle bir hakta sözkonusu değildir.⁴⁰ Ancak burada CMK madde 95 saklı tutulmuştur.⁴¹ Madde 95'e göre şüpheli veya sanık yakalandığında, gözaltına alındığında veya gözaltı süresi uzatıldığında, Cumhuriyet savcısının emriyle bir yakınına veya belirlediği bir kişiye gecikmeksizin haber verilir.⁴² Buna göre yakalanan kişinin arzusuna bakılmaksızın yakalandığı bir yakınına bildirmek zorunluluğu vardır. Ancak burada “Yakalanan kişi bir yakının adresini veya telefonunu vermezse ne olacaktır?” sorusu gündeme gelebilir. Bu durumda soruşturma makamları yakalananın yakınlarını kendiliklerinden biliyorlarsa bu yükümlülüğü yerine getireceklerdir; eğer böyle bir bilgi yoksa çocuklarla ilgili

³⁸ TMK madde 10 (Değişik madde : 29/06/2006 - 5532 S.K 9.Mad).

³⁹ Ermiş, Münip (2007) “Terörle Mücadele Kanunu ve İnsan Hakları”, *Ceza Hukuku Günleri Sempozyumunda Sunulan Tebliğ*, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve 9 Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Nisan 2007, (http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_1024.htm) Erişim: Haziran 2009.

⁴⁰ Yakalananın yakınlarına haber verme hakkı CMK m. 95 ve Yönetmelik m. 8'de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

⁴¹ Ayrıca TMK madde 10'daki kısıtlamalarda saklıdır.

⁴² Ayrıca yakalanan veya gözaltına alınan yabancı ise, yazılı olarak karşı çıkmaması halinde, durumu, vatandaşı olduğu devletin konsolosluğuna bildirilir (CMK m. 95/2).

hükümler saklı kalmak kaydıyla her soruşturma açısından illa bir yakın bulup haber verme külfetine girmek gerekemeyebilir.

d) Lehine Olan Delillerin Toplanması İsteme Hakkı

İfade alma ile ilgili önemli ancak gözden kaçan ve uygulamada pek yer bulmayan bir hususta 147. maddenin (f) bendinde yer alan ifadesi alınan veya sorguya çekilenin şüpheden kurtulması için somut delillerin toplanmasını isteyebilme hakkıdır. Kanun bu hakkın şüpheliye veya sanığa hatırlatılmasını ve kendisi aleyhine var olan şüphe nedenlerini ortadan kaldırmak ve lehine olan hususları ifade alma ve sorgu sırasında ileri sürmek olanağı tanınmasını öngörmektedir. Ancak uygulamada aksayan bir çok husus gibi bu da kağıt üstünde kalmaktadır. Ne kolluk ne de savcılık makamı bir çok soruşturmada şüpheli lehine delil toplama ihtiyacı hissetmemektedir. Hatta buna mahkemeleri de dahil edebiliriz. Bununla beraber şüpheli veya müdafinin böyle bir talebi varsa en azından bunu ifade tutanağına kaydettirmeleri faydalı olacaktır. Eğer bu konuda bir ihmâl varsa, bunun en azından temyiz incelemesinde dikkate alınması muhtemeldir.

e) Hakların Öğretilmesi ve İsnadı Öğrenme Hakkı

İfade alma işlemine başlamadan önce şüpheliye ve sorguya çekilmeden önce sanığa kendisine yüklenen suçun anlatılması ve ifade ve sorgu işlemlerinden doğan haklarının hatırlatılması gerekmektedir. 147. maddede düzenlenen bu noktaların atlanması alınan ifadenin veya sorgunun hukuka aykırı ve dolayısıyla geçersiz olması sonucunu doğuracaktır. Özellikle susma hakkı ve müdafinin hukuki yardımından faydalanma hakkı açısından bu hak önem arz etmektedir. Uygulamada polis merkezlerinde gözaltına alınan ve ifade verecek kişinin sahip olduğu hakları içeren bir broşür şüphelilere verilmektedir. Ancak bir çok olayda şüphelilerin bu dokümanın içeriğini anlayacak düzeyde olmadığı bir gerçektir. Bu nedenle Kanunun amacına uygun bir bilgilendirme bir broşür yanında şüphelinin sahip olduğu hakların tek tek yüze karşı okunması ve şüphelinin bu hakların mahiyetini anlamasının sağlanması şeklinde olmalıdır. Aynı şekilde mahkemelerde de hakların öğretilmesi konusunda hassas davranıldığını söylemek zordur. Uygulamada bu konuda da çok fazla bir aşama kaydedilmemiş bulunmaktadır.

5. İfade Alma ve Sorguda Yasak Usuller

Kanunun ifade almanın usul ve esaslarını düzenleyen 147. maddesini müteakip 148. maddesi ile ifade alma ve sorguda başvurulmaması gereken ve bazen mevzuata göre suç oluşturacak olan yasak usuller gösterilmektedir. Madde, şüpheli veya sanığın beyanının hür iradesine dayanması gerektiği ilkesinden hareketle, kötü davranma, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma, bedensel cebir ve şiddet uygulanmasını özgür iradeyi engelleyici yöntemler

olarak göstermiştir.⁴³ Mülga 1412 sayılı Kanunun 135/a maddesi ile karşılaştırıldığında; yeni madde metninde önemli bir düzeltme yapılarak “zorla ilaç verme” yerine “ilaç verme” kavramı benimsenmiştir. Dolayısıyla artık ilacın zorla verilmesi gerekli değildir. İlaç verme her halükarda yasaklanmıştır. Ayrıca maddenin 2. fıkrası ile iradeyi bozacak nitelikte kanuna aykırı yarar vaat edilemeyeceği de hükme bağlanmıştır. Bu hususlara aykırı hareket edilmesinin müeyyidesi, ifade alma işleminin şüpheli veya sanığın rızası ile yapıp yapılmadığına bakılmaksızın yok hükmünde sayılması ve delil olarak değerlendirilmemesidir (m. 148/3). Bununla beraber 147. madde ile belirlenen ifade ve sorgu usulüne aykırı hareket edildiğinde ne tür bir müeyyide öngörüldüğünü düzenlememiştir. Yargıtay'ın CMK'nın kabulünden önceki içtihatlarında bu konuda net bir görüş ortaya çıkmamakla birlikte, genel eğilim şüpheli ve sanığın 148. maddede vurgulandığı üzere özgür iradesini kısıtlayacak veya ortadan kaldıracak her türlü davranışın ifade ve sorguyu geçersiz kılacağıdır.⁴⁴

Madde ile düzenlenen diğer bir husus ise şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin alınması ihtiyacı ortaya çıktığında bu işlemin ancak Cumhuriyet savcısı tarafından bizzat yapılması zorunluluğudur (m. 148/5). Dolayısıyla kolluk aynı olayla ilgili olarak şüphelinin ifadesini ancak bir kez alabilecektir. Yeniden ifade alma ihtiyacı çıktığında artık bunu savcı kolluğa bırakamayacaktır. Bununla beraber yeni bir ifade niteliğinde olmayıp, şüphelinin önceki ifadesine eklenmesi gereken bazı açıklamalar olursa bunun ek ifade tutanağı şeklinde yapılmasına bir engel durum olup olmadığı tartışmalıdır. Kanunun lafzından hareket edilirse, tamamlanmış bir ifade tutanağına yapılacak her türlü ekleme ikinci bir ifade sayılacağından savcı tarafından bizzat yapılması gerekecektir. Ancak daha geniş bir yorum tarzı benimsenirse, önceki ifadeye ek olarak yapılan açıklamalar yeni bir ifade olarak değerlendirilmeyecek ve halihazırdaki ifadenin devamı ve tamamlayıcısı olarak kabul edilecektir. Bunu da kolluk makamları yapabilecektir.

a) Müdafî Hazır Bulunmaksızın Alınan İfade

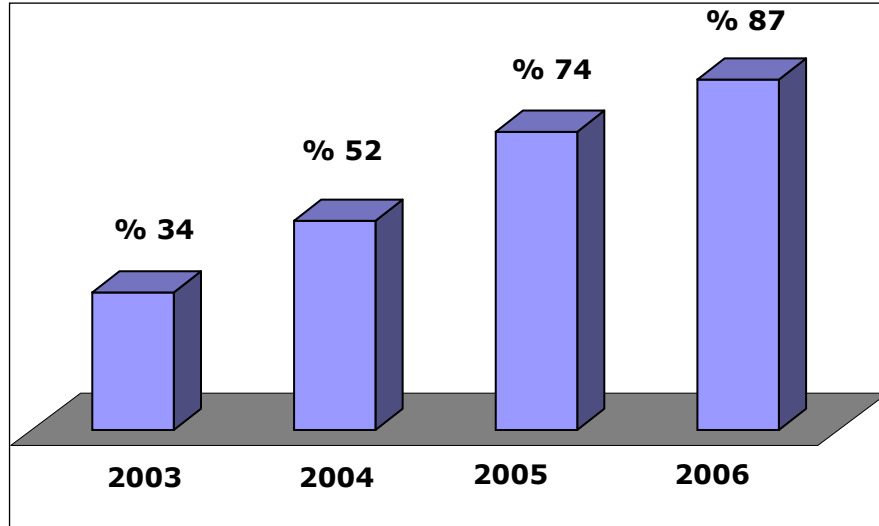
Şüphelinin kolluk tarafından ifadesinin alınması bakımından geçmiş uygulama ile günümüzde geçerli uygulama arasındaki en önemli farkların başında kolluk tarafından müdafî hazır bulunmaksızın alınan ifadenin geçerliliği konusundadır. CMK'nın 148. maddesinin 4. fıkrası, “*müdafî hazır bulunmaksızın kollukça alınan ifade, hâkim veya mahkeme huzurunda şüpheli*

⁴³ Yasak sorgu usulleri ile ilgili ayrıntılı açıklamalar için bakınız: Şahin, Cumhuriyet (2007) s. 160 vd.

⁴⁴ Bu konuda detaylı açıklama için bakınız: Öztürk, Bahri & Erdem, Mustafa Ruhan (2008) s. 490 vd.

Ceza Muhakemesi Hukukunda İfade Alma ve Sorgu

veya sanık tarafından doğrulanmadıkça hükme esas alınmaz” hükmünü taşımaktadır.⁴⁵ Bu durum kanunen bir zorunluluk olmayan hallerde de kolluğu müdafî huzurunda ifade almaya zorlaması nedeniyle “dolaylı bir mecburi müdafilik” sistemi olarak görülmektedir.⁴⁶ Zira, alınan ifadenin kovuşturma aşamasında değerini yitirmemesi için ifade alma sırasında bir müdafîin hazır bulundurulması kanun koyucu tarafından dolaylı olarak teşvik edilmektedir.⁴⁷ Böyle bir dolaylı teşvikin gözaltına alınanların müdafî yardımından faydalanma oranı üzerindeki etkisi ise kaçınılmazdır. Emniyet Genel Müdürlüğünün, terör ve kaçakçılık suçlarından gözaltına alınan şahıslara ait istatistikleri bu önermeyi destekleyici mahiyettedir. Tablo 1’de görüldüğü üzere bahse konu suçlardan gözaltına alınan şahısların müdafîin hukuki yardımından yararlanma oranlarında her geçen yıl artış olduğu gözlenmektedir.

Tablo 1. İl Emniyet Müdürlükleri Terörle Mücadele ve Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Şubelerince gözaltına alınan şahısların müdafîin

⁴⁵ Madde metninde geçen “şüpheli” terimi yersizdir. Zira ifadeyi doğrulama işlemi kovuşturma aşaması işlemi olduğundan kişi artık şüpheli değil sanıktır. Bkz. Toroslu, Nevzat & Fezyioğlu, Metin (2008) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Savaş Yayınları, s.192.

⁴⁶ Kunter, Nurullah & Yenisey, Feridun & Nuhoğlu, Ayşe (2008) s. 834.

⁴⁷ Öztürk, Bahri & Erdem, Mustafa Ruhan (2008) s. 489-490.

hukuki yardımından yararlanma istatistikleri.⁴⁸

CMK 148/4 ile getirilen kuralın önemli bir uzantısı da müdafî huzurunda alınan kolluk ifade tutanaklarının delil olma yeteneği kazanmasıdır. Delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesi uyarınca kollukta alınan ifade mahkeme huzurunda kabul edilmediği takdirde delil olma özelliği kazanamazken,⁴⁹ müdafîin hazır bulunması Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu'na göre bu tutanaklara "sisteme ve prensiplere" aykırı olarak delil olma yeteneği kazandırmıştır.⁵⁰ Özellikle, CMK m. 148, 213 ve 217 birlikte değerlendirildiğinde ortaya böyle bir sonuç çıkmaktadır.⁵¹ Kaldı ki, ifade müdafî huzurunda alınır, duruşmada sanık müdafî huzurunda verdiği bu ifadenin gerçeği yansıtmadığını ancak müdafîin kollukla işbirliği yaptığını ileri sürerek iddia edebilecektir ki; bu da imkansız olmasa bile çok ufak bir olasılıktır.

b) Zorunlu Müdafîlik

İfadesi alınan kişi veya sorgusu yapılan kişi bir müdafîin hukuki yardımının gerekliliği konusunda bazen tereddüde düşebilir veya "nasıl olsa suçsuzum bana bir şey olmaz" diye düşünebilir. Hatta bazen de "suçum sabit; bir müdafî olsa ne değişir ki" diye düşünebilir. Bütün ihtimalleri göz önüne alan kanun koyucu 5271 sayılı Kanun ile zorunlu müdafîlik sisteminin kapsamının genişletmiştir. Öztürk ve Erdem'e göre "Türkiye, adil yargılamanın ayrılmaz parçası olan savunma hakkının tam olarak gerçekleşebilmesi için CMK m. 150 hükmü ile büyük bir devrimi gerçekleştirerek mecburi müdafî sistemini kurmuştur."⁵² Bu düzenleme Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarıyla da paralellik arz etmektedir.⁵³ Kanunun 150. maddesine göre soruşturma konusu suçun cezasının üst sınırı beş yıl ve daha fazla hapis ise ve kişinin müdafîi yok ise istem olmaksızın resen müdafî atanacaktır. Bu durum ağır ceza mahkemesinin görevine giren tüm suçlarda tüm sanıklar için müdafî bulundurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Asliye ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda ise ceza miktarının üst sınırına bakılacaktır. Ayrıca 150. maddenin 2. fıkrasına göre kişi 18 yaşından küçük ise ya da sağır veya dilsiz ise ve kendisini savunamayacak derecede malul olursa ve bir müdafîi yok ise resen

⁴⁸ Kaynak: <http://www.egm.gov.tr/temuh/insanhaklari4.htm>, 2006 yılı 01.01.2006-30.11.2006 tarihleri arasında kapsamaktadır.

⁴⁹ Şahin, Cumhuriyet (2001) *Ceza Muhakemesinde İspat (Delillerin Doğrudan Doğruyalığı İlkesi)*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 98-99.

⁵⁰ Kunter, Nurullah & Yenisey, Feridun & Nuhoğlu, Ayşe (2008) s. 834-835.

⁵¹ Şahin, Cumhuriyet (2007) s. 160-161.

⁵² Öztürk, Bahri & Erdem, M. Ruhan (2008) s. 13.

⁵³ AİHM kararları için bkz: *Artico v. Italy*, 13.05.1980; *Croissant v. Germany*, 25.09.1992; *Benham v. United Kingdom*, 10.06.1996.

bir müdafî görevlendirilecektir.

6. Kolluk Uygulamaları ve İfade Alma

Teorik olarak, ifade alma prosedürünün sıkı kurallara bağlanmasının alınan ifadenin maddi gerçeğin ortaya çıkartılmasında oynadığı rolü esasen gölgelemeyeceği, bilakis önemini artıracığı açıktır. Yalnız pratikte bu durum kolluk güçleri bakımından bir takım sıkıntıları ve yakınmaları da beraberinde getirmektedir. Kolluk güçleri CMK 148. maddenin 4. fıkrası ile getirilen düzenlemenin örtülü zorunlu müdafîlik sistemini getirdiğini ve dolayısıyla artık bir müdafîin yokluğunda alınan ifadelerin geçersiz sayılması gibi bir sonucun doğduğunu ileri sürmektedir. Her ne kadar Kanun sadece çocuklar, sağır veya dilsiz veya kendisini savunamayacak derecede malul olanlar ile “üst sınırı en az beş yıl hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmalardaki sanık veya şüphelilere” müdafî yardımını isteğe bağlı olmaksızın zorunlu kılsa da, diğer durumlarda alınan ifadenin mahkeme huzurunda kabulü arandığından, müdafîsiz ifade alma gibi bir kolluk yetkisinin pratikte artık kalmadığı düşünülmektedir. Her ne kadar meseleye başka bir açıdan baktığımızda müdafî huzurunda alınan değeri artacak ve emekler boşa gitmeyecek olsa da, müdafîimiz alınan ifadenin öneminin tamamen ortadan kalkması kolluk güçleri üzerinde moral olarak olumsuz etki yapmaktadır. Kolluk mensupları ile yapılan görüşmelerde hep bu durum ön plana çıkartılmakta ve "Devlet bizim aldığımız ifadeye hukuki değer atfetmiyorsa, biz neden uğraşalım. Zaten, Kanunun kabul ettiği sisteme göre, kolluğun kendiliğinden ifade alma yetkisi yoktur. Buyursun savcılar bütün ifadeleri kendileri alsınlar" şeklinde serzenişlere yol açmaktadır.⁵⁴ Bu şikayet avukatların zamanında kolluk birimlerine intikal etmedikleri ve avukatın gelişinin beklenmesinin gözaltı süresini gereksiz uzattığı iddiası ile birlikte dile getirilmektedir.⁵⁵

Bu tür yakınmalar için üretilebilecek çözüm, müdafî hazır bulunmaksızın kollukta alınan ifadenin sanığın bir beyanıyla tamamen geçersiz sayılması yerine, en azından mahkemeye sanığın iddiasını nazara alıp almama hususunda bir yetki vermek olabilir. Zira sanık kollukta alınan ifadesini reddederse bunun nedeni kendisine sorulacak; eğer yasak sorgu yöntemlerine başvurulmuşsa bu bir ihbar kabul edilip konu idari ve adli açıdan soruşturulacaktır. Eğer her hangi bir haklı gerekçe göstermeden ifadenin geçersiz sayılması sözkonusu ise, bu keyfi bir uygulama olarak kabul edilecektir. İşte rahatsızlığın kaynağında bu çelişki yatmaktadır.

Uygulamada sıkıntı doğuran diğer bir hususta, 148. maddenin 5. fıkrasına göre ifadesi alınmış olan şüphelinin aynı olayla ilgili olarak tekrar

⁵⁴ Erdoğan, Ramazan (2003).

⁵⁵ Erdoğan, Ramazan (2003).

ifadesinin alınmaması ve ikinci bir ifade alma işleminin ancak cumhuriyet savcısı tarafından yapılabilecek olmasıdır. İlk bakışta oldukça yerinde görünen bu kural, ifadesi alınmış ve bir tutanağa bağlanmış şüphelinin aklına sonradan gelen lehte veya aleyhte bir hususu bu tutanağa ilave ettirememesi riski taşımaktadır. Tartışmalı olmakla birlikte, Kanunun lafzi yorumundan hareketle kolluğun hiç bir şekilde ek ifade almasına imkan tanınmamaktadır. Şüphelinin sonradan söyleyecek bir şeyleri olması durumunda bunu Cumhuriyet Savcısına söylemesi gerekmektedir. Bu durumun uygulamada bir takım sorunlara yol açacağı açıktır.

Öte yandan, ifade alma sırasında avukatların şüphelinin söylediklerine müdahale ederek uyarılarda bulunması kolluğu rahatsız edici bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Yönetmeliğin 23. maddesinde müdafî tarafından yapılan hukuki yardımın maddî olayı karartacak müdahaleleri yapabileceği anlamına gelmeyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla müdafî sorulan sorulara şüphelinin yerine geçecek şekilde cevap veremez veya onun yerini aldığı izlenimini verecek müdahalelerde bulunamaz. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi bu durum müdafîin ifadede sadece pasif bir rol üstlenmesi şeklinde yorumlanmamalıdır.⁵⁶ Müdafî yasal sınırlar içerisinde görevini yerine getirmek adına ifade alma işleminin bütünlüğünü ve seyrini bozmadan ifadesi alınan şüpheliye açıklamalarının doğuracağı hukuksal sonuçlar hakkında bilgi vermek ve müdahaleler yapmak zorundadır. Özellikle, şüpheliye sorulan yönlendirici sorulara müdafîin itiraz etme hakkı vardır; bu hakkın engellenmesi halinde ifade tutanağına şerh koyulabileceği gibi ayrı bir tutanakta düzenlenebilir. Böyle bir durumda alınan ifade mahkeme aşamasında muhtemelen geçersiz sayılacaktır.

İfade alma prosedürü ile ilgili olarak kolluk güçlerinin yakınmalarından bir tanesi de daha önce vurgulandığı gibi susma hakkı ile ilgilidir. Kolluk güçleri müdafîlerin şüphelileri susma haklarını kullanmaları yönünde yerli-yersiz yönlendirdiklerini iddia etmektedirler.⁵⁷ Susma hakkını kutsal savunma hakkının bir parçası olarak gördüğümüzden, müdafîlerin şüphelilere veya sanıklara bu yönde telkinde bulunmasını normal karşılamak gerektiğini düşünüyoruz. Bir başka deyişle, susma hakkının mutlak olduğu bir sistemde müdafîin yapacağı telkinin hiç bir sınırlamaya veya yaptırıma tabi tutulması düşünülemez. Bununla beraber, müdafîin hukuki yardımından sanığı veya şüpheliyi mümkün mertebe sınır koymaksızın yararlandırmak, tanınan hakkın kötüye kullanılmasına yol açmamalıdır. Zira, bu hakkın yerli-yersiz her seferinde kullanılması ve bir anlamda işin kolayına kaçılması zaman içerisinde hakkın sınırlandırılması sonucunu doğurabilir. İngiltere gibi bazı ülkelerde susma hakkı bakımından bu

⁵⁶ Demirbaş, Timur (2006) s. 17; Demirbaş, Timur, (1996) s. 133-134.

⁵⁷ Doğan, Suat (2003).

yönde bir değişim olmuştur. Dolayısıyla müdafilerin en azından hakkın kötüye kullanılması sonucunu doğuracak telkinlerden kaçınması kendi mesleklerinin geleceği açısından önem taşımaktadır. Zira, bir hakkın kötüye kullanılması, er veya geç o hakkın kısıtlanmasına yol açacaktır.⁵⁸ Nitekim, hukukumuzda bazı koşullarda susma hakkının bilinçsiz kullanılması şüphelinin cezada etkin pişmanlık indiriminden yararlanamaması sonucunu doğurmaktadır.⁵⁹

7. Sonuç

Ceza Muhakemesi Kanunu şüphelinin ifadesinin alınması ve sanığın sorgulanması işlemlerini sıkı kurallara bağlamıştır. Bununla beraber, gerek kuralların uygulanabilirliği konusundaki pratik zorluklar, gerekse yılların verdiği alışkanlıkların terk edilememesi uygulama ile kitaptaki hukuk arasında zaman zaman tezatların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bunun en bariz örneği hakların öğretilmesindeki sıkıntıdır. Bugün ne soruşturma makamlarının ne de kovuşturma makamlarının hakların öğretilmesinde Yasanın öngördüğü prosedürü tam olarak uyguladığını söylemek mümkün değildir. Aynı şekilde CMK ile getirilen düzenleme ile ifade alma işleminin kolluğa bırakılmayıp doğrudan Cumhuriyet savcısı tarafından yapılması hedeflenmesine rağmen, bu işlem hala personel ve alt yapı yetersizliği ve en önemlisi yerleşmiş prosedür nedeniyle büyük oranda kolluk tarafından yapılmaktadır.⁶⁰ Bu da kuralların gelişigüzel ve alışageldiği şekilde uygulanmaya devam etmesi anlamını taşımaktadır ki, bu durum maalesef bir alt-kültür olarak yerleşmiş bulunmaktadır. Sadece ifade alma işleminde değil, uzlaşma hükümlerinden tutun, çapraz sorgu, adli kolluk uygulamaları ve gözaltı gibi bir çok soruşturma ve kovuşturma aşaması işlemlerinde bu uygulamadaki hukuk ve kitaptaki hukuk çelişmesini veya uyumsuzluğunu görmekteyiz. Bu durumu düzeltmek için kanun koyucunun önünde iki seçenek olduğunu düşünüyoruz: Ya kurallar uygulanabilir olacaktır, ya da eğer bir kural varsa bunun uygulandığını görene kadar işin peşini bırakmamak gerekecektir. Elbette, hal ve şartlara göre uygulanabilir kurallara yer vermek en kolay ve pratik çözümdür. İfade alma açısından konuya örnek vermek gerekirse, Kanunda yazılı ifade alma kurallarının öngörülen prosedür içinde tavizsiz ve eksiksiz bir şekilde uygulanması için basit suçlarla, ağır suçlar arasında prosedürün uygulanması ile ilgili bir fark gözetilmesi gerekecektir. Çok basit bir soruşturma kapsamında alınan ifade ile cinayet soruşturmasında aynı prosedürün uygulanmasını istemek ilk başta kuralların

⁵⁸ Leng, Roger (1994) s. 18 vd.

⁵⁹ Kunter, Nurullah & Yenisey, Feridun (2005) *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ek, İstanbul, s. 310.

⁶⁰ CMK, m. 90/5, 91. Bkz. Öztürk, Bahri & Erdem, Mustafa Ruhan (2008) s. 452 ve 489.

bütünlüğü ve herkes için eşitliği açısından doğru gözükse de, her gün irili ufaklı binlerce ifadenin alındığı ve mahkemelerce sorgulama yapıldığı gözönüne alınırsa böyle bir tasnif gerekli olabilir. Çok karmaşık ve detaylı fakat uygulanmayan prosedürler yerine, basit ama tavizsiz uygulanan prosedürler ülkemizde ceza adalet sistemine ait hukuk kurallarının eksiksiz uygulanması kültürünün yerleşmesine yardımcı olacaktır.

Diğer taraftan, ifade ve sorgunun şüpheli veya sanığın özgür iradesine dayanmasını sağlamak için sistemin çok sıkı kurallara bağlanması, bir anlamda kolluk, savcı ve hakim gibi ifadeyi alacak makamların işini büsbütün zorlaştırılmamalı ve hatta bu makamlarca alınan ifadelerin haklı bir gerekçeye dayanmaksızın delil değerini yitirmesi sonucunu doğuracak düzenlemelere gidilmemelidir. Kunter'in belirttiği gibi sanığın hak ve menfaatlerinin korunmasının ceza muhakemesinin “yegane gayesi” olamaz. Kunter'e göre ceza davası ile doğan hukuki ilişkilerin sanıktan başka süjeleri de vardır ve bu süjelerin de korunmaya değer hak ve menfaatleri vardır.⁶¹ Her ne kadar gözaltına alınan şüphelinin içinde bulunduğu olumsuz psikolojik atmosferin veya olayın şokunun şüpheli tarafından henüz atlatılmamış olunmasının, kollukta alınan ifadelerin gerçeği tam olarak yansıtmasına engel olduğu iddia edilse de, şüpheli şahıs kendisine yöneltilen sorularla ilgili olarak en doğru yanıtları daha ilk kolluk ifadesinde vermektedir.⁶² Olayın sıcaklığını koruması ve söylenecekler üzerinde fazla düşünülmemiş olması yalan olarak nitelendirilebilecek gerçeğe aykırı ifadelerin beyanına engel olmaktadır. Aradan belli bir zaman geçince şüphelinin en azından kaçamak cevaplar verme olasılığı artmaktadır.⁶³ Dolayısıyla, yapılan düzenlemelerin uzun vadede işlevini yitirmemesi ve ceza muhakemesinin amacı olan maddi gerçeğin ortaya çıkartılmasını engellememesi için kanun koyucu orta bir yol bulmak zorundadır. Meselenin zorluğunu ve karmaşıklığını kabul etmekle birlikte, bu orta yol bir taraftan şüpheli veya sanığın haklarını koruma altına alırken, diğer taraftan maddi gerçeğin ortaya çıkartılmasını temin etmek üzere soruşturma ve kovuşturma makamlarını güçlendirmek olarak tanımlanabilir.⁶⁴

Bu arada, teknolojinin çok fazla geliştiği günümüzde soruşturma makamlarının Yasanın da öngördüğü şekilde teknik imkanlardan yararlanmak

⁶¹ Kunter, Nurullah (1986) *Muhakeme Hukuku dalı olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Bası, İstanbul, s.23.

⁶² Yenisey, Feridun (1993) *Hazırlık Soruşturması ve Polis*, 3.Baskı, İstanbul; Toroslu, Nevzat & Feyzioğlu, Metin (2008) s. 191.

⁶³ Bu durum zaman zaman halk arasında “karakolda doğru söyler, mahkemede şaşar” deyimini ile dile getirilmektedir.

⁶⁴ Şahin, Cumhuriyet (2007) s. 154-155; Şahin, Cumhuriyet (2005) s. 414 vd.

adına, yazılı ifade tutanağına alternatif bir uygulama olarak değil; ama ilave bir işlem olarak ifadenin ses ve görüntü kaydedici cihazlarla kaydedilmesi uygulamasına kademeli olarak geçmesi gerekmektedir.⁶⁵ Halihazırda bazı önemli soruşturmalarda bu tarz teknik imkanlardan yararlanılmaktadır.⁶⁶ Ancak, bunun yurt geneline ve suçların çoğunu kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmasında fayda vardır. Günümüzde artık dijital video sistemlerinin geliştiği ve ucuzladığı hesaba katılırsa işin parasal boyutu altından kalkılmaz değildir. Olayın hemen akabinde sığağı sığağına müdafî huzurunda video kameraya alınmış bir şüpheli ifadesinin mahkemede görüntülü olarak izlenmesi, delilleri değerlendiren hakime veya mahkemeye heyetine karar vermede önemli ölçüde yardımcı olabilir. Bu sağlanamasa bile, en azından yasak ifade alma yöntemlerinin kullanılıp kullanılmadığı daha rahat tespit edilecektir.

Benzer uygulamanın kovuşturma evresinde duruşmada gerçekleştirilen sorgu işlemi için yapılması ise şimdilik gerekli ve mümkün gözükmemektedir. Özellikle CMK madde 219 uyarınca duruşmada teknik araçlarla kayda alınan işlemlerin vakit geçirilmeksizin yazılı tutanağına dönüştürülmesi zorunluluğı karşısında böyle bir projenin uygulanma kabiliyeti yoktur. Bazı önemli davalarda yapıldığı gibi duruşmanın tamamının kaydedilmesi madde 219 bağlamında değerlendirilmemektedir. Bununla beraber, günümüzde artık sokaktaki vatandaşın bile her hareketinin MOBESE kameralarıyla izlenip kaydedildiği gözönüne alınırsa, duruşmalarında her saniyesinin dijital ortamlarda sesli ve görüntülü olarak kayda alınacağı çağın uzak olmadığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

BİÇAK, Vahit, 'İfadenin Tutanakla Tesbitinden Vazgeçilmelidir', <http://www.bilkent.edu.tr/~vahit/ar4.htm>, Erişim: 05.02.2006.

DEMİRBAŞ, Timur (2009) "Terör Şüphelilerinin Sorgulanması" *Terörle Mücadele Sempozyumu*, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi IGUL Direktörlüğü, İstanbul, 20 Mart 2009.

DEMİRBAŞ, Timur (2006) 'İfade Alma, Sorgu', İçinde: Yenisey, F., Ziyalar, N., Bağcı, O., Özaşçılar, M., *Mukayeseli Hukukta Arama, İfade Alma ve Hukuka Aykırı Deliller*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

⁶⁵ Şahin, Cumhuriyet (2007) s. 157; Bıçak, Vahit, *İfadenin Tutanakla Tesbitinden Vazgeçilmelidir*, <http://www.bilkent.edu.tr/~vahit/ar4.htm>, Erişim: 05.02.06; Şafak, Ali & Bıçak, Vahit (2005) s. 240-241.

⁶⁶ Bu konuda Terörle Mücadele Şubelerinin ses de alan "MOBESE" tarzı kapalı devre televizyon sistemleri ile donatıldığı bilinmektedir.

DEMİRBAŞ, Timur (1996) *Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, no. 71.

DOĞAN, Suat (2003) “Adi ve Terör Suçları Bağlamında Susma Hakkı Kullanımı ve Uygulamadaki Yansımaları”, *Polis Dergisi*, Sayı 34, 2003, (http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/34/yeni/web/Suat_DOGAN.htm).

ERDOĞAN, Ramazan (2003) “Türkiye’de Polisin İfade Alma Yetkisi ve Güncel Sorunlar”, *Polis Dergisi*, Sayı 36, 2003, (http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/36/web/ceza_muhakemeleri_usulu_kanunu/ramazan_erdogan.htm).

ERMİŞ, Münip (2007) “Terörle Mücadele Kanunu ve İnsan Hakları”, *Ceza Hukuku Günleri Sempozyumunda Sunulan Tebliğ*, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve 9 Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Nisan 2007, (http://www.turkhukusitesi.com/makale_1024.htm) Erişim: Haziran 2009.

HAKERİ, Hakan & ÜNVER, Yener (2008) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 2. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi.

Kunter, Nurullah & Yenisey, Feridun & Nuhoğlu, Ayşe (2008) *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, Onaltıncı Bası, İstanbul: Beta.

KUNTER, Nurullah & YENİSEY, Feridun (2005) *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ek, İstanbul.

KUNTER, Nurullah (1986). *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Bası, İstanbul.

LENG, Roger (1994) ‘The Right to Silence Debate’ (Susma Hakkı Tartışmaları) In: Morgan, D. & Stehenson, G. M. *Suspicion and Silence: The Right to Silence in Criminal Investigations*, Blackstone.

ÖZBEK, V. Özer, (2003) “Devlet Güvenlik Mahkemesinin Görev Alanına Giren Suçlarda Yapılan Hazırlık Soruşturması Ve Avrupa Birliği Uyum Süreci Çerçevesinde Yapılan Değişikliklerin Buna Etkisi”, *Polis Dergisi*, Sayı 36, 2003.

ÖZKORUL, İsmet, ‘Ceza Muhakemesi Kanunu’ www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/173.doc Giriş: Şubat 2006.

ÖZLEM, Önder, "Güncel Bazı CMK Hükümleri Ve Kolluk (54 Baro Ve 13 Akademisyenin Duyurusu Kapsamında)" http://www.turkhukusitesi.com/makale_1014.htm, Erişim: 06.05.2009.

ÖZTÜRK, Bahri & ERDEM, M. Ruhan (2008) *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 12. Baskı, Ankara: Seçkin.

SOYASLAN, Doğan (2007) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

ŞAFAK, Ali & BIÇAK, Vahit (2005) *Ceza Muhakemesi Hukuku ve Polis*, 6. Baskı, Ankara: Roma Yayınları.

ŞAHİN, Cumhur (1994) *Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması*, Ankara: Yetkin Yayınları.

ŞAHİN, Cumhur (2001) *Ceza Muhakemesinde İspat (Delillerin Doğrudan Doğrualığı İlkesi)*, Ankara: Yetkin Yayınları.

ŞAHİN, Cumhur (2005) *Ceza Muhakemesi Kanunu, Gazi Şerhi*, Ankara: Seçkin.

ŞAHİN, Cumhur (2007) *Ceza Muhakemesi Hukuku I*, Ankara: Seçkin.

TOROSLU, Nevzat & FEYZİOĞLU, Metin (2008) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Savaş Yayınları.

YENİSEY, F., ZİYALAR, N., BAĞCI, O., ÖZAŞCILAR, M. (2006) *Mukayeseli Hukukta Arama, İfade Alma ve Hukuka Aykırı Deliller*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

YENİSEY, Feridun (1995) *Arama, Elkoyma, Yakalama ve İfade Alma*, A.Ü. İnsan Hakları Merkezi Yayınları.

YENİSEY, Feridun (1993) *Hazırlık Soruşturması ve Polis*, 3.Baskı, İstanbul.

YERDELEN, Erdal, '5271 Sayılı CMK' www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/190.doc, Giriş: Şubat 2006.